



Situační analýza

Žlutice a okolí



OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST



Agentura
pro sociální začleňování



PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Tato zpráva vznikla v rámci zakázky
„Provedení situačních analýz formou
aplikovaných výzkumů v lokalitách vybraných
ke spolupráci s Agenturou pro sociální
začleňování v roce 2012 a 2013“

2013
SPOT o. s.
Jakob Hurrle, Petr Kučera, Lucie Trlifajová

Obsah

1	Úvod	6
1.1	Specifická situace Žlutic a Žluticka	6
1.2	Struktura textu	8
2	Metodologie.....	8
2.1	Jak pracovat s konceptem sociálně vyloučených lokalit na Žluticku?	9
2.1.1	Žluticko v dřívějších výzkumech o vyloučených lokalitách	10
2.1.2	Pojetí SVL v přihlášce k intervenci Agentury a v předkládané analýze	13
2.2	Definice regionu pro potřeby výzkumu	14
2.3	Výběr respondentů a zdroje dat.....	15
2.3.1	Studium dokumentů a přípravné rozhovory	15
2.3.2	Výběr respondentů a zdroje dat.....	15
2.3.3	Struktura rozhovorů	16
3	Region jako rámec – základní popis situace na Žluticku.....	17
3.1	Historický vývoj.....	17
3.2	Implikace administrativně-správního dělení	20
3.3	Demografické a vzdělanostní charakteristiky.....	22
3.4	Ekonomická situace	27
4	Co jsou žlutické lokality? Přehled o situaci v jednotlivých obcích o sídlech.....	30
4.1	Žlutice	30
4.2	Ratiboř (součást Žlutic).....	32
4.3	Protivec (součást Žlutic)	33
4.4	Albeřice.....	33
4.5	Valeč	36
4.6	Vrbice	40
4.7	Čichalov	41
4.8	Mokrá (součást Čichalova)	42
4.9	Verušičky	42
4.10	Lokality mimo Žluticko.....	43
4.10.1	Údrč	43
4.10.2	Libyně	44
4.10.3	Další lokality.....	45
5	Analýza situace v oblastech sociální integrace	47
5.1	Zaměstnanost a sociální systém	48
5.1.1	Charakter zaměstnanosti.....	48
5.1.2	Nezaměstnanost.....	55
5.1.3	Aktivní politika zaměstnanosti.....	59
5.1.4	Nepojistné sociální dávky a zaměstnanost	63
5.2	Doprava	69
5.2.1	Geografická poloha a dopravní dostupnost regionu	69

5.2.2	Veřejná doprava	71
5.3	Bydlení a trh s nemovitostmi.....	74
5.3.1	Bytový fond v obcích Žluticka	74
5.3.2	Vznik problémových lokalit	79
5.3.3	Budoucnost bytových fondů v kontextu demografického vývoje	82
5.4	Dluhy na nájemném a migrace mezi lokalitami.....	85
5.4.1	Lokality, velikost a charakter „cyklické migrace“.....	85
5.4.2	Faktory, které vedly k fenoménu „trvalé migrace“	87
5.5	Děti, rodina a vzdělání	89
5.5.1	Jaké je to dnes být mladý na Žluticku	89
5.5.2	Do kterých škol chodí děti ze Žluticka	91
5.5.3	Žluticko z pohledu OSPOD	93
5.6	Bezpečnost	94
5.7	Romové a interetnické vztahy	97
6	Místní kapacity	100
6.1.1	Neziskové organizace	100
6.1.2	Svazek obcí Doupovské hory a Místní akční skupina Vladař.....	101
7	Shrnutí hlavních závěrů a doporučení.....	104
7.1	Pracovní trh a sociální systém	104
7.2	Institucionální spolupráce a sociální práce.....	106
7.3	Vzdělávání a mládež	108
7.4	Bydlení, dluhy a migrace	109
7.5	Komunikace, vztahy a možnosti participace.....	112

Občanské sdružení SPOT, celým názvem **Centrum pro společenské otázky – SPOT, o. s.**, bylo založeno v roce 2011 s posláním *provádět a podporovat výzkum v oblasti společenských věd a poskytovat poradenskou činnost v sociální oblasti, oblasti multikulturního soužití, rozvoje města a urbanistických politik s cílem nacházet a nabízet modely, koncepty a praktická řešení, které by napomáhala demokratickému, ohleduplnému a důstojnému soužití obyvatel měst.*

<http://centrumspot.cz>

1 Úvod

Situační analýza, kterou držíte v rukou, byla zpracována na základě poptávky ze strany Agentury pro sociální začleňování (dále jen Agentura) jako podklad pro fungování lokálního partnerství ve Žluticích. Partnerství vzniklo na začátku roku 2013 poté, co bylo město Žlutice na základě své přihlášky z roku 2012 vybráno jako jedno z měst pro tříletou spolupráci s Agenturou. Během partnerství „by mělo dojít ke změnám, které se významně pozitivně projeví jak v samotné sociálně vyloučené lokalitě, tak v jejím okolí.“¹

Ve spolupráci s tzv. „lokálním konzultantem,“ zaměstnancem Agentury, pracují v současné době místní aktéři na strategii pro prevenci sociálního vyloučení v městě Žlutice a okolních obcích. Předkládaná situační analýza má sloužit jako podklad pro tuto práci: „Cílem situační analýzy je zmapovat výchozí situaci obyvatel žijících ve jmenovaných obcích (...) analýza bude zaměřena především na deskripci sociálně vyloučených lokalit (SVL) a hlavních mechanismů a rizik sociálního vyloučení v obci. Analýza identifikuje oblasti, ve kterých je nutné v rámci činnosti Agentury intervenovat, a popíše slabá místa dosavadních integračních opatření.“², zejména pak pro přípravu strategického plánu „jehož naplněním na území obce dochází: k plné integraci sociálně vyloučených obyvatel do společnosti, k revitalizaci či redukci vyloučených lokalit, rozvoji zanedbaných částí obce, rozvoji sociálních a návazných služeb, které odpovídají potřebám všech obyvatel obce a k zajištění rovného přístupu všech občanů ke vzdělávání, bydlení, zdravotní péči, zaměstnání, sociálním službám a bezpečí, prevenci dalšího sociálního vyloučení a s tím spojených sociálně patologických jevů, rozvoji občanské společnosti a podpoře občanského soužití.“³

Jinými slovy u situační analýzy lze vidět primárně dva cíle: Na jedné straně se jedná o identifikaci existujících sociálně vyloučených lokalit (SVL), tedy míst, kde dochází k hromadění sociálního vyloučení, a o popis mechanismů a rizik sociálního vyloučení na straně druhé⁴. Cílem situační analýzy by dále mělo být i doplnění úhlu pohledu nad rámec toho, jak problémy definuje obec či město. To má pomoci lokálnímu konzultantovi získat přehled o pohledech různých lokálních aktérů na situaci v obci a v lokalitách. Neméně důležité je prostřednictvím situační analýzy nechat zaznít i hlasy obyvatel SVL.

1.1 Specifická situace Žlutic a Žluticka

Tým *Centra pro společenské otázky – SPOT*, který byl Agenturou ve výběrovém řízení vybrán pro zpracování situační analýzy, ve výzkumných metodách zvolených pro zpracování následujícího textu respektuje základní zadání, jak je uvedeno výše. Zároveň bylo ale během výzkumu a jeho zpracování

¹ Viz materiály k náboru nových lokalit pro intervenci Agentury na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/nabor>

² Zadání zakázky Provedení situačních analýz formou aplikovaných výzkumů v lokalitách vybraných ke spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování v roce 2012 a 2013 (zvýraznění doplněno) <http://www.esfcr.cz/zakazky/provedeni-situačních-analýz-formou-aplikovaných-výzkumu-v>

³ *Vize a poslání ASZ*, <http://www.socialni-zaclenovani.cz/vize-a-poslani>, zvýraznění doplněno

⁴ Agentura definuje sociální vyloučení následujícím způsobem: „**Sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám (tedy k institucionální pomoci), jsou vyloučení ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu. Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi (ztráta zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc atd.). Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním problémem, ale před jejich komplexem, přičemž mnohý z nich by i jednotlivě ohrožoval normální fungování člověka ve společnosti (...)** osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Proto někdy bývá soužití na první pohled problematické. Návky získané adaptací na život v sociálním vyloučení pak ale těmto lidem zneumožňují být úspěšní ve většinové společnosti, ztrácí (či ani nezískávají) hodnotové žebříčky středostavovského občana orientovaného na kariérní vzestup a úspěch. To je znovu a znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení. Z této pasti se lidé nedokáží dostat bez cizí pomoci.“ <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>

zapotřebí zohlednit specifickou situaci Žlutic a okolního regionu, která je odlišná od situace ve většině jiných míst kde Agentura působí – tam se jedná zejména o větší města.

Žlutice jsou malým městem (2575 obyvatel v roce 2012 podle ČSÚ), které se nachází na okraji Karlovarského kraje. Žlutice jsou jako obec s pověřeným obecním úřadem (obec II. stupně) v některých záležitostech centrem pro okolní obce, což zahrnuje region s celkově s více než pěti a půl tisíci obyvatel. Žlutice jsou tak centrem tradičně spíše chudší zemědělské oblasti s nižší mírou industrializace, kde došlo po druhé světové válce ke kompletní výměně obyvatel. Oblast byla v posledních dvou desetiletích výrazně ovlivněna negativními dopady transformačních procesů, které vedly k výraznému poklesu možností zaměstnání v regionu a s tím úzce spojeným demografickým i vzdělanostním poklesem, snížením dostupnosti služeb, růstem nezaměstnanosti a celkovým chudnutím obyvatel.

Napojení města na širší region se projevuje v důrazu na regionální rozměr lokálního partnerství, tedy zaměřením nejen na město Žlutice, ale i na okolní obce. Toto rozšířené pojetí vychází především z pohledu představitelů města Žlutice, kteří na jednu stranu vnímají potřebu přistupovat k regionu jako celku, zároveň ale kladou důraz na zájmy Žlutic jako obce. V zadání situační analýzy se to promítlo do celkového zaměření na region Žluticka, jakkoli je tento definován spíše volněji. Vzájemná provázanost obcí a lidí v regionu se potvrdila i během výzkumu, byť způsob vymezení regionu může být různý, jak je popsáno v dalším textu.

Druhým specifikem je **charakter a koncentrace chudých obyvatel a obyvatel ohrožených sociálním vyloučením**. Ve Žluticích a okolí není tato skupina jednoznačně vymezena etnicky a ani nedochází k výrazné prostorové koncentraci, jako tomu často bývá ve větších městech, kde v posledních dvou dekadách došlo ke vzniku rozsáhlých „sociálně vyloučených“ lokalit, romských „ghett.“ Chudobu a ohrožení sociálním vyloučením nalezneme v různé, často vysoké míře téměř ve všech obcích v regionu Žluticka. Samotná chudoba a její průvodní jevy však rozhodně nejsou v regionu spojené primárně s romským obyvatelstvem. I když jsou Romové chudobou a sociálním vyloučením ohroženi více, a to vzhledem ke strukturálním znevýhodněním a diskriminaci v řadě oblastí, ohrožena je i část místních obyvatel bez ohledu na jejich etnicitu. Zároveň lze ale i na Žluticku pozorovat tendence vzniku lokalit vnímaných jako problémové. Ve většině případů se nejedná o čistě romské lokality, ale o etnicky smíšené lokality, ve kterých žijí jednak původní obyvatelé, často důchodci, spolu s nově přichozími chudšími a často velmi chudými lidmi, ze kterých podstatnou část tvoří Romové.

To, že jsou lokality s vyšší koncentrací chudých obyvatel zároveň umístěny v regionu s celkově horší socioekonomickou situací, je důležitým faktorem, který zásadně ovlivňuje možnosti obyvatel lokalit, zejména pak co se týče přístupu k práci a vzdělání. Sociologové v tomto kontextu mluví o **dvojitě marginalizaci**⁵. Autoři situační analýzy chápou dvojitou marginalizaci (či dvojitě znevýhodnění) jako základní koncept, který může pomoci uchopit specifickou situaci nejohroženějších obyvatel. V literatuře je zdvojení znevýhodnění obvykle popsáno jako negativní faktor, který dále omezuje možnosti pro začleňování. Ve srovnání s chudými obyvateli v bohatších částech země čelí chudí obyvatelé chudého regionu řadě dalších, strukturálních znevýhodnění, jako je velmi obtížný přístup na pracovní trh (absence pracovních příležitostí, náklady za dojíždění, omezení spojené s veřejnou dopravou) nebo omezení dostupnosti vzdělání. Pro chudé obyvatele, a obzvláště pro chudé Romy, je zároveň velmi těžké se stěhovat do regionu, který nabízí více příležitostí, protože realizace takového rozhodnutí vyžaduje značné finanční investice. Do určité míry to platí i pro Žluticko.

⁵ Viz např. Radičová, Iveta 2002: Rómovia na prahu transformácie [The Roma on the Verge of Transformation], In: Vašečka 2002: Vašečka, Michal (ed.) 2002: Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómech na Slovensku. [Čačipen pal o Roma. A Global Report on Roma in Slovakia], Bratislava: Institute for Public Affairs, 90.

Výsledky rozhovorů v lokalitách ovšem naznačily, že život ve venkovském nebo maloměstském prostředí je spojený i s určitými výhodami, jichž si byli respondenti velmi dobře vědomi.

Jak je podrobněji popsáno dále, základní význam konceptu „dvojitá marginalizace“ se promítá i do podoby předkládaného textu, kdy se autoři snaží o analýzu situace nejzranitelnějších obyvatel v kontextu celkové situace na Žluticku.

1.2 Struktura textu

Na začátku hlavního textu najde čtenář kapitolu (kap. 2), ve které představují autoři metody výzkumu a přehled zdrojů, které byly při psaní studie využity. Metodologická kapitola ale především zasazuje výzkum do kontextu předchozích studií a nabízí upřesnění perspektivy, ze které autoři k situační analýze přistupují. Předkládaný text se na jednu stranu snaží popsat a analyzovat sociální problémy regionu, na druhou stranu se snaží nabídnout přehled o jednotlivých lokalitách a vysvětlit důvody pro rostoucí prostorovou koncentraci chudých.

Z toho se pak odvíjí i struktura studie. Dvě kapitoly, zaměřené spíše popisně, se snaží čtenáři poskytnout základní přehled, slouží jako podklad pro orientaci a snazší argumentaci v následujících částech textu: Kapitola 3 je věnována shrnutí celkové socioekonomické situace v regionu, kapitola 4 se pak zaměřuje na popis jednotlivých lokalit a obcí.

Na popisnější kapitoly pak úzce navazuje část, která je více analytická. Věnuje se především jednotlivým oblastem a faktorům, které zásadně ovlivňují procesy sociální integrace v regionu (kapitola 5). Tato část se do značné míry opírá o strukturu ze zadání analýzy, výběr témat se nicméně dále snaží postihnout specifika regionu a vzájemnou provázanost mezi jednotlivými tématy. Některé aspekty jsou tedy zdůrazněné (bydlení, zaměstnanost, doprava), zatímco jiným je věnována pozornost spíše menší. Do kapitoly 5 byla zahrnuta i kapitola věnovaná migraci mezi lokalitami (kap. 5.4), a to vzhledem k úzké provázanosti otázek migrace s ostatními tématy, zejména pak s bydlením. Vzhledem ke skutečnosti, že lokální partnerství stojí především na maximálním zapojení a spolupráci místních aktérů, byla v závěru přidána kratší kapitola (kapitola 6), která se věnuje analýze místních kapacit v kontextu specifického, spíše venkovského charakteru regionu.

Závěr textu (kapitola 7) je pak věnován shrnutí a doporučením, která se zaměřují na patero oblastí: Pracovní trh a sociální systém, Institucionální spolupráce a sociální práce, Vzdělávání a mládež, Bydlení, Komunikace, vztahy a možnosti participace.

2 Metodologie

Jak bylo popsáno v úvodu, ve specifickém kontextu Žluticka by byl důraz výlučně na lokality a prostorovou koncentraci sociálně slabých obyvatel omezující. Zachycoval by totiž jen jednu stránku socioekonomických problémů regionu bez návaznosti na širší souvislosti, které ale mohou být často velmi důležité. Uvědomění si potřeby širšího pohledu se výrazně promítlo do celkové metodologie výzkumu.

V první části této kapitoly (2.1) shrnujeme, jak se píše (či spíše nepíše) o sociální problematice na Žluticku v předchozích výzkumech sociálně vyloučených lokalit. Ty zmiňovaly Žluticko spíše okrajově,

v některých případech, jak je popsáno dále (viz zejména kap. 4 a kapitoly věnované migraci a bydlení), lze považovat označení lokalit jako sociálně vyloučených přinejmenším jako problematické, u jiných lokalit je naopak překvapivé, že do výčtu zahrnuty nebyly. Není naším cílem tyto výzkumy kritizovat, spíše si všímáme, že pracovat s konceptem sociálně vyloučené lokality v jinak celkově chudších regionech je obtížné, například hranice lokalit zde nejsou tak ostré a sociální bariéry tak výrazné jako ve velkých městech.

Z perspektivy autorů vnímáme jako podstatné zaměřit se na analýzu situace nejzranitelnějších obyvatel v kontextu celkové situace na Žluticku. Situační analýza se na jednu stranu snaží **popsat a analyzovat sociální problémy regionu**, na druhou stranu se snaží nabídnout **přehled jednotlivých lokalit a vysvětlit důvody pro rostoucí prostorovou koncentraci chudých**. Na jednu stranu se tedy analýza opírá o identifikované problematické lokality v regionu, jak byly místními aktéry definovány pro potřeby zahájení spolupráce s Agenturou. Vedle zaměření na lokality nicméně zdůrazňujeme uchopení regionu jako funkčního, vzájemně provázaného celku, jak je popsáno – i s určitými limity, které ve výstupech výzkumu v tomto dvojím vymezení vnímáme – v další části kapitoly (2.2).

Vycházíme z předpokladu, že chudoba, sociální vyloučení, či příslušnost ke strukturálně diskriminované skupině, jsou procesy proměňující se v čase spíše než neměnné znaky vlastní jednotlivcům a skupinám. V první řadě se proto nezaměřujeme na popis situace sociálního vyloučení, tak jak jsme ji zachytili a „znehynili“ v okamžiku provedení výzkumu, ale na procesy sociálního vylučování. Sociální vylučování je pro nás do jisté míry politickou hrou, která určuje, kdo bude vyhozen z kola ven, kdo bude „etablovaným“ a kdo „outsiderem.“ Koncepty jako kultura chudoby⁶ a underclass⁷, pojmy jako je past chudoby, začarovaný kruh závislosti na sociálních dávkách či neproblematické užívání konceptů jako „nemotivovanost k práci“ narážejí na podobná omezení; vyloučení není jednorozměrná situace ale proces, který se může týkat různých skupin obyvatel a s různou intenzitou. Takto tedy nahlížíme na sociální vyloučení v našem výzkumu, z toho pak vycházíme i při užívání označení jako chudí, sociálně slabí, ohrožení sociálním vyloučením nebo nezaměstnaní – jde o označení, které je třeba číst v kontextu daného textu, kde je použito, které nicméně nemusí znamenat nemožnost změny v postavení jednotlivce nebo skupiny.

Shrnutí metodologických nástrojů, které jsme k výzkumu použili, je pak věnována poslední část této kapitoly (2.3).

2.1 Jak pracovat s konceptem sociálně vyloučených lokalit na Žluticku?

Komplikující se sociální situaci Romů v Česku po roce 1989 byla již ze strany státu, akademiků a nevládního sektoru věnována nemalá pozornost. Jedním z důležitých rysů tohoto vývoje byla tendence ke stále vyšší koncentraci Romů v segregovaných lokalitách. Takový vývoj bývá považován za obzvláště znepokojující, neboť výzkumy ukazují silnou souvislost mezi prostorovým oddělením a socioekonomickým statusem členů segregované menšiny.⁸ Více či méně otevřeně nucená koncentrace lidí podobné etnicity do určitých lokalit stěžuje obecné integrační cíle, neboť vede

⁶ Koncept „kultury chudoby“ je kriticky diskutován například v práci L. Touška, dostupné na <http://antropologie.zcu.cz/kultura-chudoby>

⁷ V překladu „doslova podtřída, deklasovaná, znevýhodněná marginální skupina např. dlouhodobě nezaměstnaných osob závislých na státní podpoře“ (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/underclass>), popis v angličtině na <http://en.wikipedia.org/wiki/Underclass>

⁸ Například: Ivanov, Andrey et al (2003): Avoiding the Dependency Trap. The Roma Human Development Report. Bratislava: United Nations Development Programme.

ke zvýšené stigmatizaci lokalit a lidí zde žijících a též k omezení kontaktů mezi majoritní populací a těmi, kdo jsou popisováni jako „sociálně vyloučení.“

Koncept „**sociálně vyloučené lokality**“ (SVL) nebo „sociálně vyloučené romské lokality,“ uvedený v tzv. Gabalově zprávě⁹, je využíván v politické i akademické sféře k popsání prostorové segregace romské populace. Tím, že pojem „sociálně vyloučená (romská) lokalita“ je méně emocionálně zabarvený než termín „ghetto,“ je usnadněno uchopení problematického sociálního vývoje „bez emocí“ a nabízí se i několik dalších výhod. S tím, jak koncept otevřeně přiznává etnickou dimenzi segregačních procesů, dovoluje rozlišit mezi dominantním (kulturním, vnímaným) charakterem lokality a současně skutečnou skladbou obyvatel lokality, kteří nemusí nutně být stejné etnicity. Pohled na problematiku segregace optikou lokalit také otevírá cestu ke sběru dat o životě romské populace v Česku. Zaměření na lokality se odráží i v oblasti veřejné politiky. Nejvýraznějším příkladem tohoto přístupu je původní název Agentury pro sociální začleňování, která se do roku 2011 jmenovala „Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách.“

Je ovšem důležité si uvědomit, že koncept sociálně vyloučené lokality díky své pozoruhodné akademické a politické kariéře žije do určité míry svým vlastním životem. Negativní emoční významy pojmu „ghetto“ se na pojem „sociálně vyloučená lokalita“ přeci jen přenáší. V určitých situacích tak může být například pro obec hrozbou být označena za „obec, ve které se nachází sociálně vyloučené lokality“ (např. kvůli strachu z eskalace neshod v soužití obyvatel, špatné reklamě). V jiných případech (např. v žádostech o některé granty nebo v žádosti o spolupráci s Agenturou) to naopak může být spíše výhodou nebo dokonce podmínkou.

V takovém kontextu je třeba se dívat i na přihlášku města Žlutice pro intervenci Agentury, kde Žlutice neměly jinou možnost než používat zavedenou terminologii i přesto, že ta nemusela nutně charakterizovat zdejší velmi specifickou situaci. **Zde je tedy potřeba upozornit na obecnější hrozbu, kdy více a více míst bydlení Romů je označováno za „sociálně vyloučenou lokalitu,“ se všemi negativními významy, afekty, představami a činnostmi, které se k pojmu váží. Složitá situace lokalit běžného života chudých Romů je tak náhle převedena do nového rámce, zdánlivě sjednocujícího, avšak spojeného s politikami intervence, kontroly, disciplinace a oddělování.**

2.1.1 Žluticko v dřívějších výzkumech o vyloučených lokalitách

V roce 2006 v již zmíněné **Gabalově zprávě** jsou sociálně vyloučené lokality spojovány s romskou etnicitou, mluví se o „sociálně vyloučených romských lokalitách,“ přitom zde není podmínkou, aby v lokalitě byla většina obyvatel z romského etnika. Minimální velikost sociálně vyloučené lokality v Gabalově zprávě není specifikována.

„Jako sociálně vyloučenou romskou lokalitu označujeme prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučení.¹⁰ Na jedné straně se může jednat o jednotlivý dům, ve kterém žije několik jednotlivců či rodin, nebo celou městskou čtvrť čítající několik stovek nebo dokonce tisíc obyvatel na straně druhé.“

⁹ GAC (2006): Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. K stažení na http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf.

¹⁰ Definice sociálního vyloučení je velmi podobná definici, kterou používá ASZ: „Jako sociální vyloučení označujeme proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.“

Tento prostor je jak místem, do něhož jsou „vyloučení“ odkázáni, tak i místem, které se na jejich vyloučení podílí. Hranice této lokality mohou být jak symbolické¹¹, tak fyzické¹². V obou případech si však existenci těchto hranic uvědomují jak ti, kteří danou lokalitu obývají, tak ti, kteří žijí mimo ni.“¹³

Podstatným kritériem zde tedy není velikost, ale vzájemné propojení romství a sociálního vyloučení v prostoru, který je definovaný (vnímaný) jako odlišný, tj. existuje zde (symbolická nebo fyzická) hranice. I když je v Gabalově analýze sociálně vyloučená lokalita explicitně spojována s romstvím, upozorňují autoři zprávy zároveň, že:

„Výzkum primárně neposkytuje informace o situaci všech sociálně vyloučených Romů v ČR, ani o situaci všech Romů v ČR. Mnohé sociálně vyloučené romské rodiny totiž žijí jednotlivě mimo námi identifikované lokality. Zdaleka ne všechny Romy je navíc možné považovat za sociálně vyloučené“ (str. 10)

„K tomu, aby byla lokalita vnímána jako romská, přitom není vůbec nutné, aby Romové v dané lokalitě tvořili statistickou většinu. Existují pochopitelně také sociálně vyloučené lokality, v nichž je podíl Romů malý, či kde Romové vůbec nežijí. (Tyto lokality ovšem vzhledem k zadání projektu nejsou ve výsledné mapě, jež tvoří přílohu této zprávy, zahrnuty.)“ (str. 14)

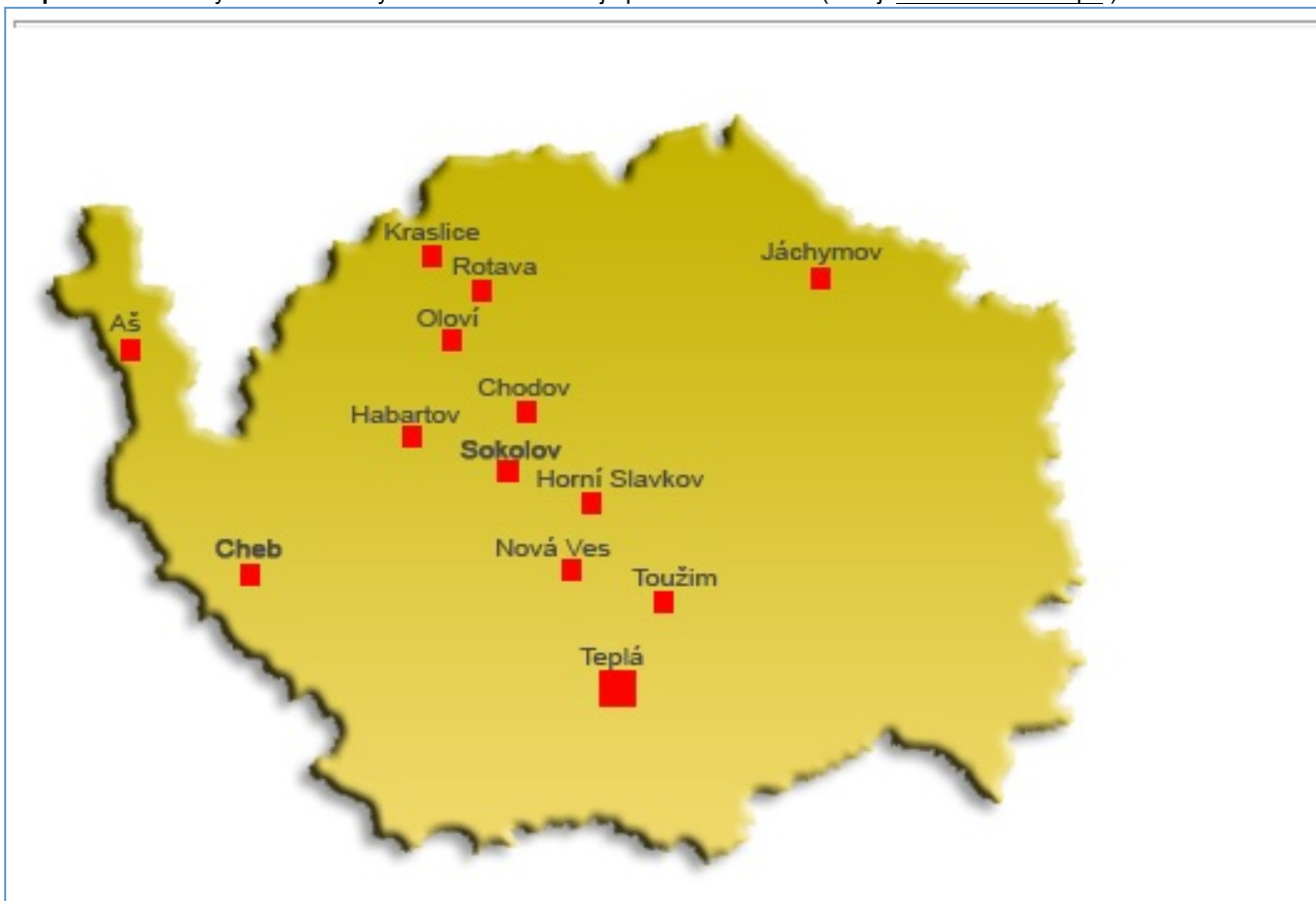
V Gabalově zprávě, která v roce 2006 poprvé mapovala celorepublikově výskyt SVL, nebyla na Žluticku identifikována žádná SVL (viz následující mapa, která ukazuje SVL identifikované v karlovarském kraji v roce 2005/2006).

¹¹ Upřesněno: „když je lokalita vnímána jako tzv. „špatná adresa,“ hovoří se o ní jako o „domu hrůzy,“ „cikánské ulici,“ „ghettu,“ „Bronxu“ apod.

¹² Upřesněno: „je-li lokalita oddělená od ostatní obytné zástavby průmyslovou zónou, frekventovanou silnicí, vodním tokem, skládkou apod.“

¹³ GAC 2006, 10.

Mapa 1: Sociálně-vyloučené lokality v Karlovarském kraji podle Gabal 2006 (Zdroj: www.esfcr.cz/mapa)



V loňském roce byl přehled sociálně vyloučených lokalit v Karlovarském kraji aktualizován ve zprávě Terezy Dvořákové, která sice vycházela z metodologie použité v Gabalově zprávě, ale sociálně vyloučené lokality zde byly pojímány poněkud odlišně:

Za sociálně vyloučenou lokalitu považujeme v textu taková místa v obcích (dům, ulice, čtvrť), kde žije 25 a více lidí (převážně Romů) potýkajících se strukturálními problémy (nezaměstnaností), s osobními problémy (dluhy) a tato místa jsou okolními obyvateli negativně symbolicky označována („špatná adresa“, „problémové místo“ apod.). Jsme si vědomi toho, že se místa a počet obyvatel v nich může velmi rychle proměňovat, a tak by bylo přesnější místa označit za takzvané SVL.¹⁴

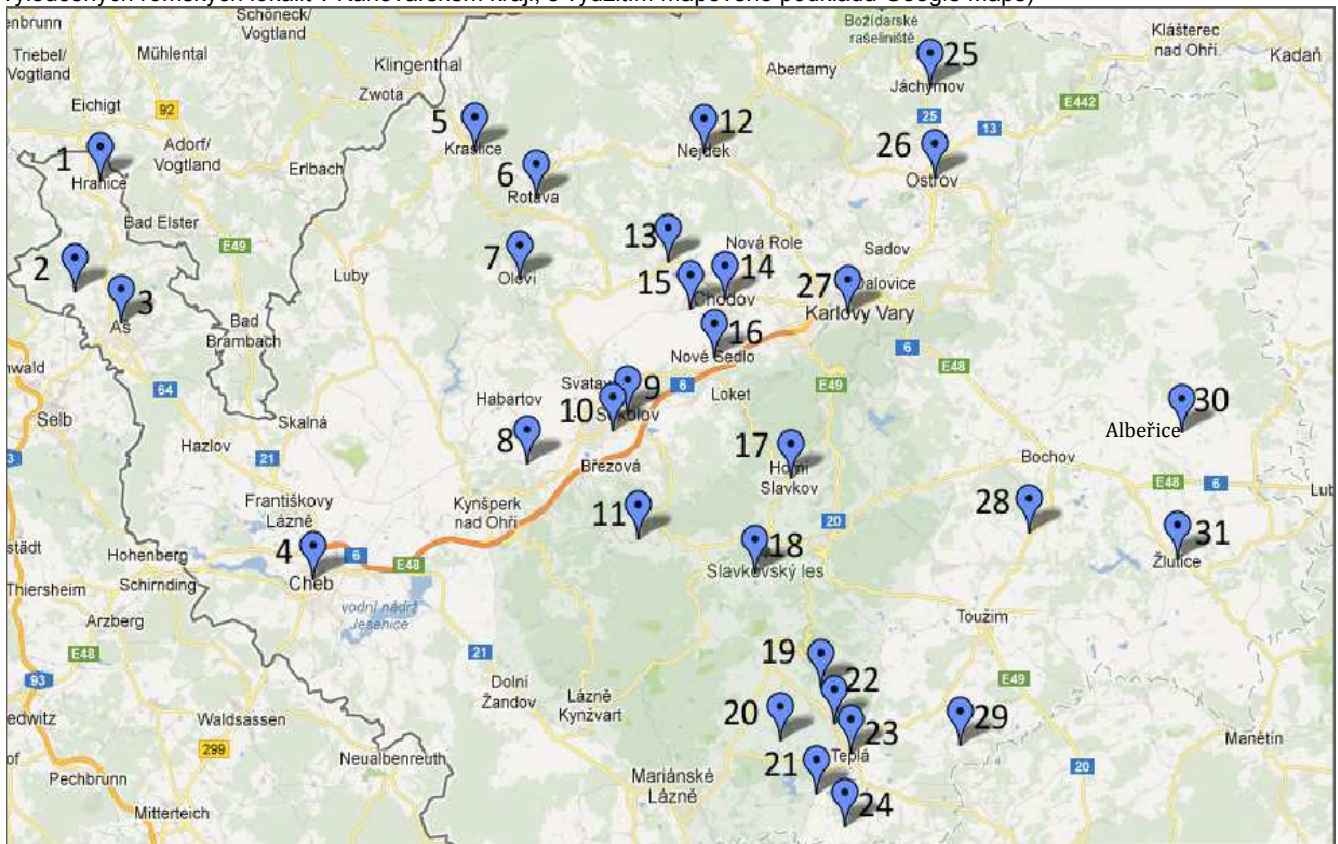
Je zde tedy kritérium velikosti (25 osob), v případě, že jde o menší lokality, je zde předpoklad, že obec bude schopna těmto lidem pomoci sama. Zároveň je zde podmínka koncentrace osob Romů (identifikace probíhala prostřednictvím komunikace s místními aktéry), i když Dvořáková zároveň upozorňuje, že:

„V některých námi navštívených obcích se s problémy sociálního vyloučení nepotýkali ani tak romští obyvatelé, jako neromští obyvatelé obcí (samostatně žijící lidé, alkoholici, lidé bez přístřeší). Místa jsme nezahrnuli do výsledného seznamu SVL z důvodu malého počtu takových obyvatel zdržujících se na jednom místě (většinou šlo o cca 10 lidí).“

¹⁴ Dvořáková, Tereza (2013): Analýza sociálně vyloučených romských lokalit v Karlovarském kraji. URL: http://www.kr-karlovarsky.cz/NR/rdonlyres/0759F9AB-34C3-4A90-84D7-43C8967D93A8/0/analyza_SVL.pdf.

Pozdější revize ve zprávě Terezy Dvořákové identifikuje v roce 2012 v okolí Žlutic 2 SVL (ve Žluticích a v Albeřicích, součásti vojenského újezdu Hradiště) a 3 lokality „ohrožené sociálním vyloučením“ (v části obce Žlutice-Ratiboř, v obcích Valeč a Vrbice). Zpráva konstatuje nárůst počtu SVL i nárůst počtu vyloučených obyvatel. Mapa 2 níže ukazuje lokalizaci SVL identifikovaných 2012 (mapa nezahrnuje lokality „ohrožené sociálním vyloučením“).

Mapa 2: Sociálně vyloučené lokality v Karlovarském kraji podle Terezy Dvořákové 2013 (pozn.: Lokality zde jsou zaneseny na úrovni sídel, v Gabalové analýze tomu bylo pouze na úrovni obcí) (Zdroj: Dvořáková, Tereza (2013): Analýza sociálně vyloučených romských lokalit v Karlovarském kraji; s využitím mapového podkladu Google Maps)



Na základě srovnání map 1 a 2 můžeme Žluticko charakterizovat jako region, kde dochází v posledních letech k nárůstu závažnosti sociálního vylučování i nárůstu počtu sociálně vyloučených lokalit. Zhodnocení tohoto vývoje se budeme dále věnovat v kontextu jednotlivých lokalit v kapitole 4.

2.1.2 Pojetí SVL v přihlášce k intervenci Agentury a v předkládané analýze

Díváme-li se na **přihlášku města Žlutice**, která byla zpracována ještě před publikací výzkumu Terezy Dvořákové, je zde obsažen seznam SVL ve Žluticích a v okolních obcích do vzdálenosti asi 20 km, které spadají do správního obvodu obce s pověřeným obecním úřadem Žlutice. V přihlášce byl tento prostor definován následovně:

Sociálně vyloučená lokalita Žluticko (Žlutice) se skládá

- ze samotného města Žlutice (pět domů – Smetanova 6, Hradební 46 a 296, Velké náměstí 147 a Pod Strání 468, cca 100 obyvatel)

- a dále ze sídel Protivec (část města Žlutice, jeden dům, cca 15 obyvatel), Ratiboř (část města Žlutice, jeden dům, cca 15 obyvatel), Mokrá (část obce Čichalov, jeden dům, cca 20 obyvatel), Valeč (část obce Valeč, dva domy, cca 100 obyvatel), Vrbice (část obce Vrbice, několik domů, cca 50 obyvatel) a Albeřice (část VÚ Hradiště, v budoucnu část obce Verušičky, cca 100 obyvatel).

V území se nacházejí také další lokality na hranici sociálního vyloučení, jejichž bližší vymezení není zcela jasné.

V rozhovorech na počátku výzkumu též představitelé města připouštěli, že jejich detailní znalost situace v okolních obcích může být neúplná. Zároveň je třeba mít na paměti, že pro zahájení spolupráce s Agenturou je identifikace sociálně vyloučených lokalit klíčová, jak je definováno v podmínkách přihlášky: „Ke spolupráci s Agenturou se může přihlásit obec, město nebo mikroregion, na jejichž území se nachází jedna nebo více sociálně vyloučených lokalit.“ Zástupci města zároveň vycházeli z předpokladu, že jimi jmenované lokality působí ve vzájemném propojení a že se jedná o sociálně vyloučené lokality. Zároveň se ale zástupci města Žlutice vyjádřili už v přihlášce pro intervenci Agentury, že rozměr sociálních problémů vnímají jako problém regionální.

Částečně účelové vymezení sociálně vyloučených lokalit je pro nás upozorněním, že se především jedná o jeden z možných přístupů, jak politicky uchopit sociální problémy. V úvodu výše jsme již upozorňovali, že k sociálním otázkám v regionu je zapotřebí přistupovat v kontextu celkové situace, ptát se na mechanismy působení různých znevýhodnění v různých oblastech života. Pro analýzu znevýhodnění pak navrhujeme si více všimnout otázek mocenských vztahů a subjektivních postojů jednotlivých obyvatel, šířky pole volby různých obyvatel, nakolik tito mají možnost se přestěhovat a aktivně měnit svou sociální situaci. Na poli subjektu považujeme za podstatné interpretovat identitu obyvatel vzhledem k lokalitě jejich života. Rozdíl mezi lokalitami, kde sociálně slabí/Romové bydlí spíše dobrovolně, dlouhodobě stabilně, v sociálním kontaktu se sousedy a v subjektivním pocitu sounáležitosti s lokalitou, je velmi výrazný v porovnání s lokalitami, kam byli obyvatelé více či méně nuceně vystěhováni, od sousedů jsou prostorově oddělení a bydlení v lokalitě vnímají jako „poslední štaci“ před bezdomovectvím. V textu tedy **používáme termín „sociálně vyloučená lokalita“ jen v případě segregace nucené**, v dalších případech pak mluvíme o lokalitách „označovaných jako sociálně vyloučené,“ „vnímaných jako problematické“ aj.

2.2 Definice regionu pro potřeby výzkumu

Vzhledem k tomu, že se nedíváme jen na situaci v jednotlivých lokalitách označených jako sociálně vyloučené, ale na celkové procesy chudnutí a sociálního vylučování, které se dotýkají širší skupiny obyvatel, což je přístup, který považujeme pro Žluticko vzhledem k celkovému postavení regionu a prostorové koncentraci sociálně slabých pro uchopení analýzy za klíčový, promítá se to i do uchopení regionu, ve kterém se snažíme oba aspekty skloubit. Na jednu stranu se zaměřujeme na soubor lokalit vnímaných jako problematické, na stranu druhou pracujeme v následujícím textu s vymezením regionu spíše jako funkčního a vzájemně provázaného celku.

Pro analýzu vycházíme z pojetí regionu Žluticko jako území obce s pověřeným obecním úřadem (podrobněji viz kap. 3), toto území zahrnuje obce Čichalov, Chyše, Pšov, Štědrá, Valeč, Verušičky a Vrbice. Dále jsme vzhledem k chystané redukci prostoru Vojenského újezdu Hradiště zahrnuli do zájmového regionu i sídlo Albeřice, které by se mělo v roce 2014 stát součástí obce Verušičky. Protože i takto definované území se skládá z velkého množství obcí a sídel, zaměřil se výzkum zejména na obce s lokalitami, které byly zmiňovány v rozhovorech s relevantními partnery ve spojení s „problematickou“ sociální situací. Z těchto důvodů jsou jen okrajově zahrnuty některé obce

geograficky blízké ke Žluticím, ale bez lokalit označovaných za sociálně vyloučené, to se týká zejména obcí v jižní části Žluticka (jde zejména o obce Chyšě, Pšov a Štědrá).

Takto definovaný region má tedy poněkud rozvolněné hranice. Pro zahrnutí širšího počtu obcí nebo naopak užší geografické omezení bylo pro jednotlivé stránky problematiky podstatné jejich funkční (nebo vnímané) napojení na region. To bylo také důvodem, proč jsme při výzkumu překračovali hranice vymezeného regionu (v některých případech i kraje), a to zejména při sledování migračních vzorců mezi obcemi a lokalitami v regionu.

Nutnost omezit se z kapacitních důvodů hlouběji jen na některé části regionu, vedla k vymezení, které se opíralo zejména v úvodních částech výzkumu o znalost místních aktérů, a případně bylo doplněno funkčním napojením, zejména na migrační toky. Tento přístup může být v něčem omezující, minimální prostor věnovaný Štědré, Pšovu a Chyši neznámá, že jde o obce, které by se zejména na strukturální úrovni nepotýkaly s podobnými problémy jako jiná sídla na Žluticku. Podle dostupných informací lze nicméně odhadovat, že jde o obce, kde problém koncentrace bydlení chudých nebyl silně pocítován. Zároveň nebyly obce v době realizace výzkumu uváděny jako součást migračních cest chudých romských rodin. O charakteru těchto obcí nebo o sociálních problémech, které zde řeší, to nicméně nevypovídá.

2.3 Výběr respondentů a zdroje dat

Výzkumníci strávili ve Žluticích a okolních obcích celkem 11 dní. Následující text krátce představuje jednotlivé fáze výzkumu.

2.3.1 Studium dokumentů a přípravné rozhovory

Výzkum byl zahájen rešerší literatury o sociální problematice na Žluticku a v jiných venkovských regionech Karlovarského kraje. Nešlo přitom jen o výzkumné zprávy (jako je výše uvedená Gabalova analýza), ale i o strategické dokumenty Karlovarského kraje a mediální výstupy. Dalším relevantním materiálem, který ale není veřejně dostupný, byla přihláška města Žlutice pro intervenci Agentury pro sociální začleňování a hodnocení této přihlášky externím konzultantem.

Kromě studia písemných zdrojů byla pro přípravu plánu výzkumu podstatná série několika přípravných setkání se zástupci Agentury pro sociální začleňování a se zástupci Žlutic, kteří představili svůj pohled na sociální problematiku. Spíše přípravný nebo informativní charakter měla také schůzka s o. s. Český Západ, které poskytuje sociální práci v regionech, jež jsou svým charakterem a sociálními problémy podobné Žluticku – na Toužimsku a Tepelsku.

2.3.2 Výběr respondentů a zdroje dat

Na základě desk research a přípravných rozhovorů byl sestaven předběžný výzkumný plán, který byl během realizace výzkumu několikrát upraven, aby odpovídal zjištěním z terénu. Zaměření na funkční vztahy v regionu znamenalo i poměrně vysoké množství návštěv v obcích mimo výše definovaný jádrový region. Hlavním důvodem bylo umístění některých institucí relevantních pro obyvatele zkoumaných obcí, jako například pobočka Úřadu práce v Toužimi, krajská pobočka Úřadu práce v Karlových Varech nebo odbor sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) na magistrátu města

Karlovy Vary. K tomu jsme navštívili základní školy v Bochově a Lubenci, které navštěvují některé děti z obcí v zájmovém regionu. V případě Lubence šlo navíc o obec ležící mimo Karlovarský kraj v Ústeckém kraji. Dalším důvodem, proč při výzkumu překračovat hranice vymezeného regionu, byl výzkum migračních vzorců mezi obcemi a lokalitami v regionu. Ten nás dovedl k určení několika míst v blízkosti zájmového regionu Žluticko, která jsou důležitá pro poznání migračních vzorců: Údrč, Herstošice (obojí součást města Bochov), Libyně (součást obce Lubenec) a další.

V terénu jsme využili hlavně dva druhy zdrojů. Na jednu stranu rozhovory s experty a veřejnými činiteli (politiky, zástupci NNO, úředníci); na druhou stranu rozhovory s obyvateli, a to jak v rámci lokalit tak i mimo ně.

Ve dvou případech jsme využili možnosti zúčastnit se nebo iniciovat setkání se skupinou obyvatel. Jednalo se za prvé o setkání se studenty posledního ročníku ZŠ Žlutice a za druhé o diskuzi o problematice sociálního vylučování a začleňování s občany ve Valči, kde jsme diskutovali v rámci tamních pravidelných setkání, tzv. Hovorny, v místní hospodě. Tabulka 1 nabízí přehled o uskutečněných rozhovorech podle skupin respondentů.

Tabulka 1: Přehled rozhovorů

Kategorie	ve městě Žlutice	v okolních obcích	mimo Žluticko
Politika a administrace	4	3	3
NNO	---	3	2
Občané	cca 30	cca 30	cca 5
Zaměstnavatelé	3	1	0
Školy a mateřské školy	4	2	3

Kromě rozhovorů jsme v dalších fázích výzkumu využili různá data z veřejných statistik a registrů. Zdroje jsou vždy uváděny přímo v textu. Nejdůležitějším zdrojem byla data Českého statistického úřadu, zejména ze Sčítání lidu, domů a bytů (SLBD) 2001 a 2011, a některé údaje od Úřadů práce (statistika zaměstnanosti, příklady zpracované pobočkou ÚP Žlutice), byť tato data byla dostupná jen v omezené míře.

2.3.3 Struktura rozhovorů

U všech rozhovorů s experty byla předem připravená hrubá struktura, která měla spíš charakter kontrolního seznamu s otázkami, ke kterým bylo třeba v rámci rozhovoru získat informace. Rozhovory tedy neměly jednotnou ani závaznou strukturu, cílem bylo především dát respondentům prostor pro otevření nových témat. To platí ještě víc v případě rozhovorů na ulici a v domácnostech, kde byli výzkumníci připraveni přizpůsobit vývoj konkrétní situace. Tento postup také umožnil výzkumníkům doplnit nebo ověřit informace získané od jiných respondentů.

3 Region jako rámeček – základní popis situace na Žluticku

Jak bylo už řečeno v úvodu v souvislosti s představením konceptu dvojité marginalizace, je potřeba vidět sociální situaci těch nejvíce ohrožených v kontextu celkového sociálního a ekonomického postavení regionu. Vzhledem k okrajovému postavení na hranici regionů, horší dopravní dostupnosti a omezené možnosti zaměstnání lze Žluticko v kontextu celé ČR chápat jako „vnitřní periferii.“¹⁵ Znevýhodněná geografická pozice Žluticka není jen výsledkem proměny v transformačním období, kdy došlo k ztrátě mnoha pracovních příležitostí v regionu, některé problémy odrážejí celkový charakter regionu včetně jeho historie a obec se s nimi musela potýkat i v minulosti, další jsou pak způsobeny strukturálními změnami v posledních desetiletích.

Následující kapitola se věnuje některým historickým aspektům tohoto vývoje (3.1), dále je pozornost věnována současným důsledkům administrativně-správního dělení (3.2), demografické a vzdělanostní struktury regionu (3.3) a ekonomické situaci (3.4). Jde tedy spíše o deskriptivní kapitulu, která slouží jakou podklad pro analýzu v dalších částech studie.

3.1 Historický vývoj

V novodobé historii Žlutice zřejmě nikdy nepředstavovaly příliš bohatý region. Vývoj ve 20. století, který s sebou nesl zásadní ztrátu jak obyvatel a kapitálu, tak politického vlivu, v tomto hrál spíše v neprospěch města.

V letech 1850 – 1948 byly Žlutice centrem a také největším městem politického okresu, který se skládal ze soudních okresů Bochova a Žlutice¹⁶. Tehdejší politický okres měl celkem 96 obcí, z nichž největší byly Žlutice (2 019 obyvatel v roce 1930, tedy nižší počet obyvatel než dnes), dále Bochova (1 782 obyvatel), Chyšná (1 211 obyvatel) a Lubenec (1 164 obyvatel). I přes určitou míru industrializace¹⁷ v 19. století (sklární, porcelánky, aj.), bylo tradičně Žluticko primárně zemědělským, zřejmě tedy i nepříliš bohatým regionem (téměř polovina obyvatel pracovala v zemědělství na soukromých usedlostech, další pak na zemědělských

Ekonomická krize a veřejné práce na Žluticku ve 30. letech

„V roce 1929 začala světová hospodářská krize. Žluticko zasáhla svými nepříznivými projevy v roce 1930. Došlo k omezení, výlukám a k zastavení výroby v četných výrobních provozech, řada firem zbankrotovala, dělníci byli propuštěni z práce (...) Okresní zastupitelstvo se snažilo zmírnit nezaměstnanost a tak se v listopadu 1931 usneslo požádat ministerstvo sociální péče o příspěvek na provádění veřejných prací. Na jaře v roce 1933 bylo v okrese 1 348 nezaměstnaných, z toho 166 obyvatel ze Žlutic. Z prostředků uvolněných vládou na zmírnění nezaměstnanosti byly ve Žluticích od začátku června prováděny nouzové veřejné práce, které pod vedením místního stavitele A. Roderera prováděli nezaměstnaní dělníci. Např. stavba nového mostu přes řeku Střelu, regulace odtoku zátopových vod, lávka přes Střelu atd.“

Zdroj: http://is.muni.cz/th/65133/ff_b/Zlutice-BP.txt

¹⁵ Více: Musil, Jiří; Jan Müller (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, Vol. 44, No. 2: 321–348. URL: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/360b9879307a242a77f75fa065d445567cf12f63_515_2008-2Musil.pdf.

¹⁶ Politický okres Žlutice na severu hraničil se soudním okresem Doupov (pol. okres Kadaň), severovýchodně šla hranice podél soudního okresu Jesenice a Podbořany (pol. okres Podbořany), na jihovýchodě se dotýkal soudního okresu Manětín (pol. okres Kralovice), na jihozápadě se soudním okresem tepelským a bečovským (pol. okres Teplá) a na západě s politickým okresem karlovarským.

¹⁷ V Bochově, Stružné, Lubenci a Verušičkách byly závody na výrobu porcelánu. V Hrádku byla sklárna, pivovary v Bochově, Žluticích, Chyši, Teleči, Valči, Lukách, Údrči. Ve Žluticích nebyly jen dva pivovary, ale i cihelny, výroba klarinetových jazyčků, velké mlýny a menší strojírna. (http://is.muni.cz/th/65133/ff_b/Zlutice-BP.txt)

velkostatcích), celkový počet obyvatel v regionu klesal již od konce 19. století¹⁸.

Na začátku 30. let tvořili Němci ve Žluticích a okolních obcích mezi 85 – 95 % obyvatel¹⁹, přičemž značnou část českých obyvatel tvořili státní zaměstnanci²⁰. Poválečný odsun Němců tedy znamenal takřka kompletní změnu složení obyvatel. Na odsun německého obyvatelstva je v regionu poukazováno do současnosti jako na jednu z příčin nejen ekonomické situace v regionu, ale především i narušení místních komunitních vazeb a tradice.

Obrázek 1: Albeřice v 80. letech



Zdroj: fotoalbum „Historické fotografie,“
<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.256241167795332.62253.147370942015689&type=3>

¹⁸ Ve žlutickém soudním okrese byl největší počet obyvatel v roce 1869 (16 345), naopak v roce 1921 klesl na 14 572. Celý politický okres Žlutice měl největší počet obyvatel v roce 1869 (30 435), v roce 1930 počet klesl na 27 499 obyvatel.

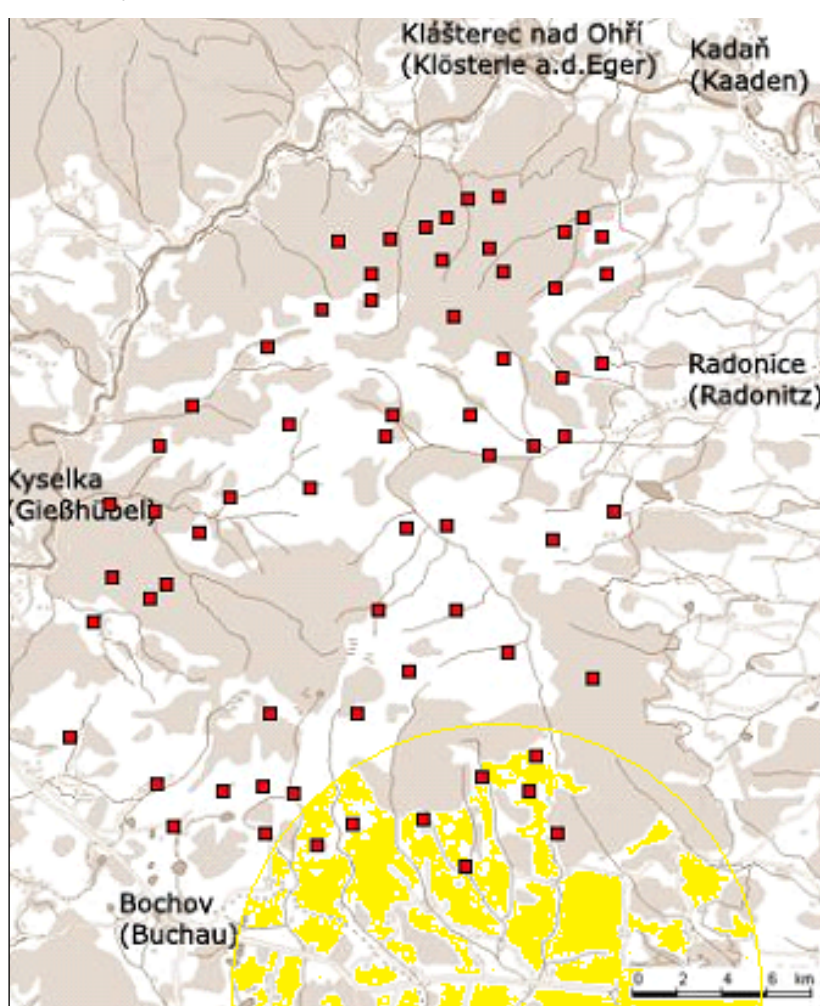
¹⁹ Podíl Čechů v některých obcích: Štědrá 15,6 %, Lubenec 14,8 %, Chyše 9,2 %, Žlutice 7,5 %, Bochov 5 % (Statistický lexikon obcí ČSR z roku 1930, ibid).

²⁰ S českou národností byla výrazně spojována také šlechtická rodina Lažanských (Chyše).

Tento vývoj byl paralelně provázený zevrubnou ekonomickou i správní restrukturalizací v poválečném období, zejména vznikem zemědělských družstev či státních statků ve většině obcí na začátku 50. let a později i zřizováním menších průmyslových objektů ve větších obcích. V roce 1949 byl zrušen okres Žlutice, následné rozdělení do okresů kopírovalo dnešní hranice krajů²¹. Region tak v následujícím období zůstal vzdálen od okresního města, což ho dále znevýhodňovalo co se týče přístupu k investicím – okresní města v socialistickém plánovaném hospodářství měla určitou autonomii co se týče distribuce financí a dělení financí v rámci okresu bylo ne vždy rovnoměrné.

V roce 1953 bylo rozhodnuto o vzniku Vojenského újezdu Hradiště, který zabírá rozsáhlou oblast Doupovských hor severně od Žluticka, čímž širší region přišel o jedno z přirozených center (v oblasti Doupovské vrchy bylo 26 obcí, samotný Doupov měl přes 1500 obyvatel). Vojenský újezd Hradiště nejen působí jako prostorová bariéra, jak je vidět na

Mapa 3: Bývalé obce v VÚ Hradiště (Žluticko naznačeno v žluté barvě)



mapě níže, a vytváří umělé periferní lokality, ale i významně ovlivňuje ekonomické aktivity v přilehlých obcích. Některé bývalé obce v okrajových zónách VÚ Hradiště získaly novou funkci jako střediska pro (civilní) zaměstnance armády. V případě těch největších – Alberice a Bražec – byly původní venkovské stavby nahrazeny panelovou bytovou výstavbou. Sídla byla funkčně silně vázaná na Vojenský újezd, který zde býval největším zaměstnavatelem. Zároveň tyto sídla ani po roce 1989 nezískala politickou samosprávu.

V porovnání s předválečným obdobím došlo po odsunu Němců k nejvýraznějšímu poklesu obyvatel, který je ovšem třeba vidět i v kontextu pokračující urbanizace, v malých obcích a na vesnicích²². To mohlo být i jedním z důvodů nedostatku zaměstnanců v zemědělství v 60. letech, kdy do regionu přicházely některé romské rodiny. Paralelně byl tento vývoj v 70. a 80. letech provázen výstavbou panelových domů ve Žluticích, která byla mimo jiné umožněna vybudováním žlutické přehrady, zajišťující dostatečné zásobování vodou. Přítomnost menších průmyslových továren a zemědělských provozů spolu s prací v lesnictví tak zajišťovala sice ne příliš lukrativní, ale stabilní zaměstnání většině obyvatel přímo v místě bydliště (nebo velmi blízko něj) – stav, který bývá

²¹ Okres Karlovy Vary vznikl 1. 7. 1960 z bývalých okresů Karlovy Vary, Toužim, východní části okresu Mariánské Lázně a malé části okresů Podbořany a Kadaň.

²² Pro jednotlivé obce viz např. <http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/mesta-obce-a-vsi/>

v kontextu ekonomického vývoje regionu v posledních dvaceti letech, doprovázený nutností dojíždění za prací, zpětně idealizovaný.

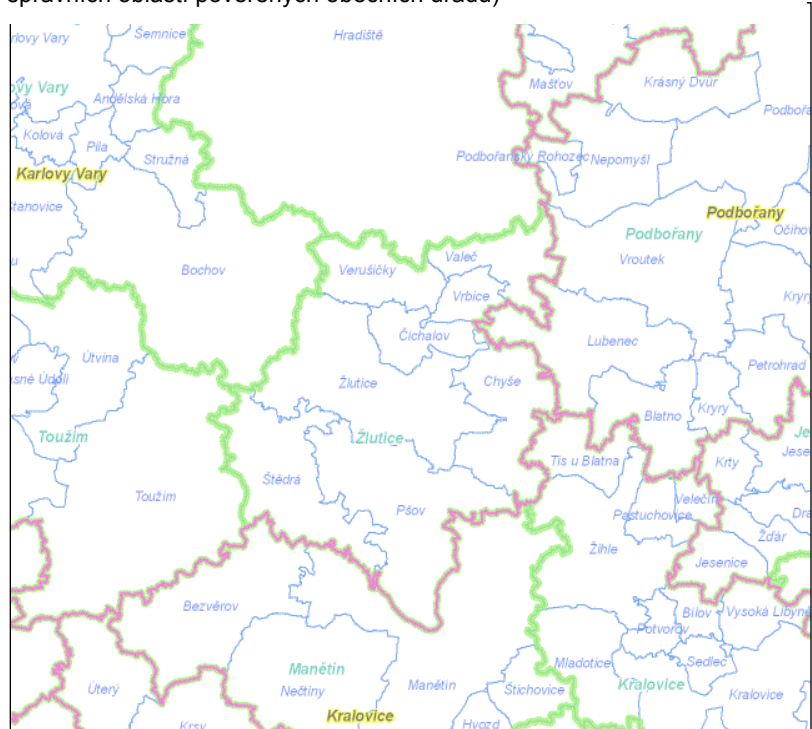
3.2 Implikace administrativně-správního dělení

Celková rozvolněnost a i nejasnost hranic je pro region velmi specifická. Žlutice jsou městem na periferii Karlovarského kraje, velmi blízko se nacházejí hranice Ústeckého a Plzeňského kraje (jak ukazuje mapa 4), což v praxi znamená rozdrobenost jinak sousedních obcí do různých správních jednotek, tedy i komplikace ve spolupráci mezi obcemi v širším regionu.

V případě vzdálenějších sídel, se vzdálenost často projevuje i nižší mírou místní znalosti, což se v praxi projevilo například poskytnutím zastaralých informací (platí jak ve vztahu centrálnějších institucí ke Žluticím, tak mezi Žluticemi a vzdálenějšími obcemi).

Po ukončení činnosti okresního úřadu Karlovy Vary se Žlutice staly jedním ze 4 pověřených obecní úřadů (dalšími jsou Karlovy Vary, Nejdek a Toužim – v rámci obce s rozšířenou působností Karlovy Vary), po opakovaných reformách veřejné správy zde tak „navíc“ sídlí jen stavební úřady a matriky. Z perspektivy Úřadu práce je Žluticko naopak jedním z 8 mikroregionů okresu Karlovy Vary.²³ V praxi to nicméně znamená, že některé instituce sídlí přímo ve Žluticích, další v Karlových Varech a některé v Toužimi, přičemž funkční propojení (školy, zaměstnání) je pak na širší okolí, které přesahuje hranice kraje, jak ukazuje následující tabulka 2.

Mapa 4: Administrativní hranice (fialová – hranice okresu, zelená – hranice správních oblastí pověřených obecními úřady)



²³ Z pohledu úřadu práce Okres Karlovy Vary se skládá z 8 mikroregionů, a to: Nejdecka, Bočovska, Ostrovka, Jáchymovska, Toužimska, Karlovarska, Žluticka a Hradiště

Tabulka 2: Sídla a působnost jednotlivých institucí na Žluticku

Instituce		Sídlo	Působnost
Úřad práce ČR	Zprostředkování zaměstnání	Toužim	
	Státní sociální podpora Hmotná nouze Sociální služby Příspěvek na péči Dávky pro osoby se zdravotním postižením	Žlutice	Čichalov Chyšé Pšov Štědrá Valeč Verušičky Vrbice Žlutice
Sociální odbor		V roce 2010 členění Městského úřadu Žlutice na odbory zrušeno	Správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem
Policie ČR		Žlutice	Působnost de facto odpovídá správnímu obvodu obce s pověřeným obecním úřadem
OSPOD		Karlovy Vary	Území ORP Karlovy Vary
Vzdělávací instituce		Žlutice Bochov Lubenec Valeč Štědrá Chyšé	Regionální, ve Žluticích i nadregionální (podle dopravní dostupnosti, kvality a druhu školy, napříč hranicemi územních celků)

Pro pochopení integračních kapacit na Žluticku je tedy podstatné porozumět administrativní a politické struktuře státní správy a samosprávy v České republice a rozdělení kompetencí mezi nimi.

Po zrušení okresních úřadů na konci roku 2002 převzaly místní samosprávy od státu některé funkce (tzv. pověření), které vykonávají pro státní zprávu a za což dostávají od státu určitou finanční kompenzaci. Vzhledem k územní struktuře sídelní sítě a kapacitám jednotlivých obcí rozlišuje česká legislativa²⁴ mezi třemi typy obcí s různou úrovní pověření - obce I. stupně (všechny obce), obce II. stupně (obce s pověřeným obecním úřadem), obce III. stupně (obec s rozšířenou působností). V případě Žluticka je město Žlutice obcí s pověřeným obecním úřadem (II. stupně), zatímco Karlovy Vary jsou obcí s rozšířenou působností (III. stupně). Ostatní obce Žluticka jsou obcemi I. stupně. Sociální oblast spadá částečně do oblasti samosprávy, v obcích I. stupně tedy agenda spadá přímo pod odpovědnost obecního úřadu, přičemž je na každé obci, jak je tato odpovědnost jednotlivými obcemi definována. V sociální oblasti jsou výrazné ale i povinnosti pod hlavičkou přenesené působnosti státní správy v obcích II. a zejména III. stupně. Ve Žluticích je sociální oblast v gesci tajemníka městského úřadu. Samotné město Žlutice pak některé sociální záležitosti zohledňuje ve svých obecních politikách, např. v provozu domu s pečovatelskou službou nebo v aktivitách městských firem Technické služby Žlutice s. r. o., Žlutická teplárenská, a. s. a Lesy Žlutice s. r. o. (viz kap. 5.1).

V souladu s výše uvedeným rozdělením funkcí mezi obcemi II. a III. stupně je výkon některé agendy v sociální oblasti vzdálen až na magistrát města Karlovy Vary, např. OSPOD. Podle rozhovorů s některými zaměstnanci OSPOD v Karlových Varech, ovlivňuje vzdálenost negativně intenzitu přítomnosti pracovníků v regionu. Žluticko je pro dojíždění do terénu, na které údajně „beztak není mnoho času,“ vzdálené a špatně dostupné. Pro kvalitnější práci by pracovníci OSPOD uvítali, kdyby na místě v obcích a v regionu působili sociální pracovníci, obecní či z nestátní sféry, kteří by mohli při

²⁴ Zákon o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností č. 314/2002 Sb.

intervencích OSPOD plnit roli „styčného důstojníka.“ Z pohledu OSPOD je tento problém prohloubený faktem, že město Žlutice ani okolní obce nemají v současné době vlastního kvalifikovaného sociálního pracovníka, který by mohl systematicky fungovat jako místní kontakt pro OSPOD. Odpovídající funkci má v současné době na starost jen tajemník žlutického městského úřadu, který je sice ze všech stran popsán jako velmi angažovaný, ale v důsledku své funkce je zahlcen i jinými povinnostmi.

Současný stav je i výsledkem sociální reformy z roku 2011, kdy agenda nepojistných sociálních dávek přešla plně z obecních úřadů pověřených obcí na reorganizovaný Úřad práce. Město Žlutice se v této situaci rozhodlo sociální odbor zrušit úplně. Nová pobočka Úřadu práce pro „dávkovou“ agendu byla ve Žluticích zřízena přímo na radnici, agenda zaměstnanosti nicméně spadá pod toužimské pracoviště Úřadu práce. Jeden ze tří zaměstnanců, kteří v minulosti pracovali na sociálním odboru města, se sice ve Žluticích stále zabývá pod hlavičkou Úřadu práce stejnou problematikou, ale reorganizace celé agendy již neumožňuje sociální práci s jednotlivci a rodinami a už vůbec trávit čas v terénu.

Vedle těchto strukturálních omezení chybějí ve Žluticích jakožto malém městě s horším dopravním spojením do větších center (viz kap. 5.2) zejména sociální služby pro mladé, dále pak pro jednotlivce a rodiny s dětmi ohroženými chudobou a sociálním vyloučením, tedy celá paleta druhů služeb běžně poskytovaných ve větších městech. Respondenti z řad obyvatel obcí zdůrazňovali nedostatek vyžití pro děti (viz kap. 5.5).

Terénní sociální služby na Žluticku prakticky poskytovány nejsou. Město ale zájem o zřízení pozice terénního sociálního pracovníka má, v říjnu 2013 vypsalo výběrové řízení na obsazení nové pozice financované z dotace Úřadu vlády²⁵ a přijalo pracovníka se zkušenostmi sociální práce v regionu. Dále vybralo město dva zaměstnance pro pozice asistentů prevence kriminality, kteří též mohou být důležití při řešení otázek soužití.

Postavení Žluticka jako periferní oblasti s relativně nízkým počtem obyvatel, a tedy malou voličskou základnou, způsobuje podle některých respondentů z řad místní politické reprezentace a veřejné správy také nízký zájem o region ze strany národních a krajských politiků. Jakkoli je těžké odhadovat, do jaké míry je toto vnímání oprávněné, je zřejmé, že Žluticku je v regionálních analýzách a strategiích Karlovarského kraje, a to jak na úrovni investic, tak podpory rozvoje lidských zdrojů nebo sociálních služeb, věnována poměrně omezená pozornost (což nejspíše souvisí i se značnou celkovou obecností řady dokumentů).²⁶

3.3 Demografické a vzdělanostní charakteristiky

V této kapitole se věnujeme demografickým a vzdělanostním ukazatelům. Celkový přehled demografických a vzdělanostních charakteristik však není cílem situační analýzy, soustředíme se pouze na ukazatele s vypovídající hodnotou vzhledem k sociální situaci v obcích.

²⁵ http://www.zlutice.cz/ODSTAVENO/attachments/2013_Terenni_socialni_pracovnik_vyhlaseni.pdf.

²⁶ Potenciál výrobních areálů a jejich přínos pro hospodářství Karlovarského kraje – zmíněn jen Bochof (2009) http://www.kr-karlovarsky.cz/samosprava/dokumenty/Documents/potencial_vyrobnich_arealu.pdf, Analýza socioekonomického rozvoje Karlovarského kraje se specifikací potřeb po roce 2013 z hlediska kohezní politiky (2010) http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/cf762ce4-3454-4748-83de-7b02166dcacc/Analyza-SE-rozvoje-Karlovarsky_loga.pdf, Strategie rozvoje lidských zdrojů Karlovarského kraje (2008) http://www.kr-karlovarsky.cz/samosprava/dokumenty/Stranky/koncepce/seznam/SRLZ_KK.aspx, program rozvoje KV kraje (2012) <http://www.kr-karlovarsky.cz/samosprava/dokumenty/Stranky/koncepce/seznam/PRKK.aspx>, sociální služby už jsou úplně obecné http://www.kr-karlovarsky.cz/samosprava/dokumenty/Stranky/koncepce/seznam/SS_zasady.aspx

Tabulka 3 ukazuje počty trvale bydlících obyvatel v obcích za roky 1992, 2002 a 2012. Mezi roky 1992 a 2012 je patrný ve většině obcí úbytek obyvatelstva, nejvýraznější je ve Žluticích, kde v absolutních číslech ubylo téměř 400 obyvatel. V některých obcích se ale naopak počet obyvatel výrazně zvýšil, jedná se o Verušičky a Bochov, kterým je společná blízkost hlavní „karlovarské“ silnice E48²⁷ a tedy i pracovních příležitostí v odvětvích těžících z dobré návaznosti na automobilovou dopravu.

Tabulka 3: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích

Obec	1992	2002	2012	Změna 1992 – 2012 [v %]
Čichalov	165	161	147	-11
Chyše	638	584	585	-8
Pšov	626	607	567	-9
Štědrá	601	564	561	-7
Valeč	368	370	361	-2
Verušičky	303	343	411	+36
Vrbice	200	165	192	-4
Žlutice	2921	2842	2575	-12
Bochov	1762	1959	2070	+17
Lubenec	1511	1557	1493	-1

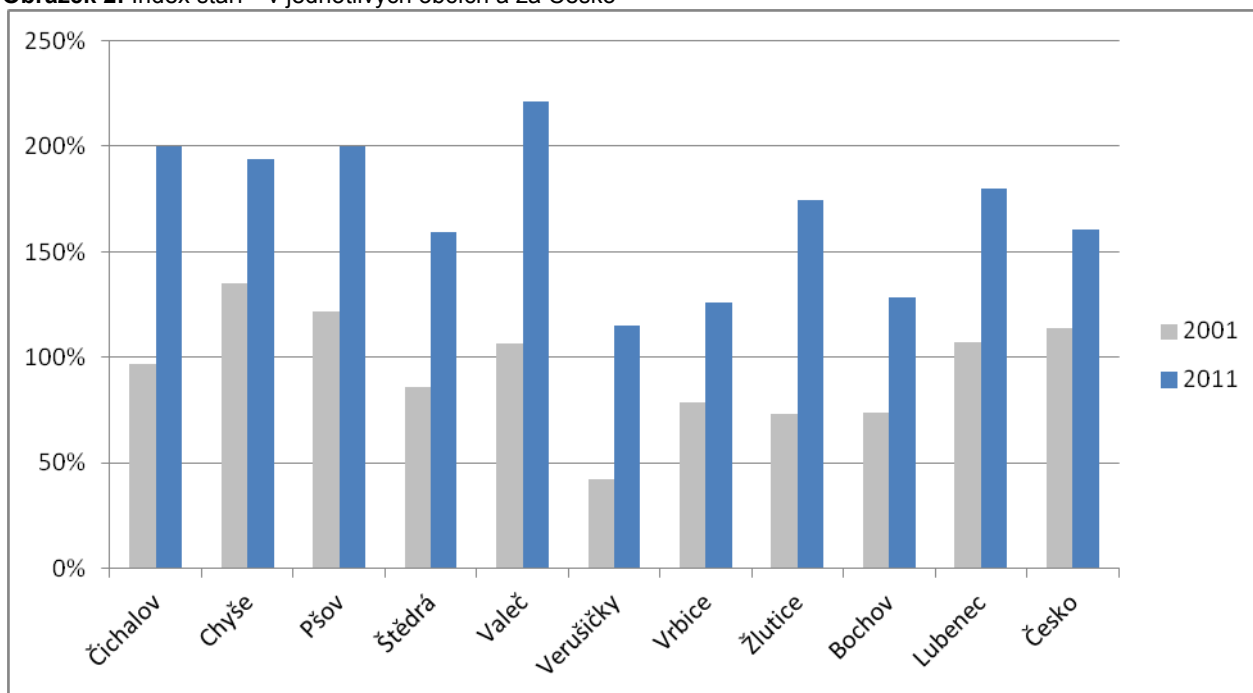
Zdroj: ČSÚ, pohyb obyvatel

Pro pochopení dlouhodobé dynamiky rozvoje obce je důležité si všimnout, jak vypadá a jak se vyvíjí věková struktura obce (vycházíme z dat SLDB 2011, která jsou zpracována podle místa obvyklého pobytu). Pro Česko jako celek je typickým trendem stárnutí populace, tedy na jedné straně snižování počtu osob v nejnižších věkových skupinách (0-14 let) a na druhé straně přibývání osob ve vyšších věkových skupinách (60 a více). Pro popsání stárnutí populace je vhodným ukazatelem index stáří, který ukazuje poměr počtu osob ve věku 60 let a více k/ke osobám ve věku 0-14 let. V roce 2001 dosahoval v Česku index stáří hodnoty 114 %, tj. na 100 dětí mladších 15 let připadalo 114 osob starších 60 let. V roce 2012 se však hodnota indexu stáří zvýšila za Česko na 160 %.

Jak v posledním desetiletí probíhalo stárnutí obyvatel v obcích na Žluticku je patrné z obrázku 2. V roce 2001 byla ve většině obcí hodnota indexu stáří nižší než celorepublikový průměr, nejmladší obyvatelstvo měly Verušičky, kde připadalo na 100 dětí mladších 15 let pouze 43 osob starších 60 let, což může být například způsobeno poměrně velkým počtem mladých rodin. Naopak vyšší hodnoty indexu stáří než celorepublikový průměr vykazovaly Chyše a Pšov. V roce 2011 se situace oproti roku 2001 výrazně proměnila. Ve všech obcích se index stáří zvýšil a změna byla v poměru výraznější než za celou republiku. Zestárnutí populace je obzvláště patrné v Čichalově, Žluticích, Valči a Verušičkách – zatímco v prvních třech obcích hodnota indexu stáří výrazně převyšuje republikový průměr, v případě Verušiček hodnota indexu stáří stále zůstává celkově nízká. Nízké hodnoty dosahuje index stáří dále ve Vrbici a Bochově, u těchto obcí se pravděpodobně kombinují faktory dostupnosti bydlení v bytových domech (vhodné pro mladé rodiny) a dostupnost práce nebo dopravního spojení po „karlovarské“ silnici (E48).

²⁷ V regionu konkrétně silnice 1. třídy (I/6), považujeme ale pro zdůraznění tranzitního významu komunikace za výstižnější uvádět evropské značení.

Obrázek 2: Index stáří²⁸ v jednotlivých obcích a za Česko



Zdroj: SLDB

Ze vzdělanostní struktury obyvatel a jejího vývoje v čase se můžeme dále dozvědět více o struktuře schopnosti obyvatel pracovat v různě kvalifikovaných oborech a též o motivaci se vzdělávat. Na obrázcích 3 a 4 je zobrazeno zastoupení jednotlivých vzdělanostních skupin podle jednotlivých obcí ve srovnání s celorepublikovým průměrem, a to v roce 2001 a 2011. Pro soubor sledovaných obcí je charakteristické poměrně vyšší zastoupení skupin s nižším vzděláním oproti celorepublikovému průměru a zároveň nižší zastoupení skupin s vyšší úrovní vzdělanosti. Zároveň je patrné, že tento charakteristický rozdíl je více patrný v malých obcích, naopak města Žlutice, Bochov a obec Lubenec se více přibližují průměru za Česko.

Celorepublikově se vzdělanost ve společnosti mezi oběma obdobími zvýšila; snížilo se zastoupení skupin „základní včetně neukončeného“ a „vyučení a střední odborné bez maturity,“ naopak se zvýšilo zastoupení skupin „úplné střední s maturitou,“ „vyšší odborné a nástavbové“ a zejména „vysokoškolské.“ Ve sledovaných obcích v regionu se tento posun odrazil jen částečně. Plošně se snížilo zastoupení skupiny „základní včetně neukončeného,“ v malých obcích se výrazně zvýšilo zastoupení skupiny „úplné střední s maturitou,“ růst je patrný i u skupiny vysokoškolsky vzdělaných. Zároveň je v malých obcích patrný i růst ve skupině „vyučení a střední odborné bez maturity.“

²⁸ Ukazuje, kolik je v populaci obyvatel ve věku **60 let a více** na 100 dětí ve věku **0-14 let**.